

الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی و تأثیر آن بر مقررات داخلی ناظر به یارانه‌های صادراتی

عبدالحسین شیروی*

استاد گروه حقوق خصوصی دانشکده حقوق پردیس قم دانشگاه تهران

مهدی نظرزاد

دانش آموخته کارشناسی ارشد حقوق خصوصی دانشگاه مفید قم

(تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۹/۲۲ - تاریخ تصویب: ۱۳۸۹/۲/۷)

چکیده:

اغلب کشورها برای توسعه صادرات و دستیابی به بازارهای خارجی اعطای یارانه‌های صادراتی را در برنامه‌های اقتصادی خود قرار داده‌اند. اعطای یارانه معمولاً بوسیله دولت‌ها و اشخاص عمومی صورت می‌گیرد که می‌تواند باعث ورود خسارت به صنایع کشور وارد کننده شود و یا روند تجارت آزاد را مختل کند. سازمان تجارت جهانی که بر آزادی تجاری و رقابت منصفانه استوار است، یارانه‌های صادراتی را تحت کنترل قرار داده و برخی از آنها را ممنوع و برخی را قابل مقابله و تعقیب قرار داده است. جمهوری اسلامی ایران در خرداد ۱۳۸۴ به عضویت ناظر سازمان تجارت جهانی درآمد و در مسیر عضویت دائم به آن سازمان قرار دارد. در مقاله حاضر ضمن بررسی مقررات کشور که ناظر به اعطای یارانه‌های صادراتی است، مطابقت این مقررات با الزامات سازمان تجارت جهانی در خصوص رقابت منصفانه و ممنوعیت اعطای یارانه‌های صادراتی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

واژگان کلیدی:

سازمان تجارت جهانی، موافقتنامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی، تجارت آزاد، یارانه‌ها، مقررات صادراتی.

مقدمه

سازمان تجارت جهانی (World Trade Organization (WTO)) به عنوان مهم‌ترین و مؤثرترین سازمان تنظیم‌کننده و ناظر بر مقررات تجاری بین‌المللی، بر اصولی همچون اصل "تجارت آزاد" (free trade) و "رقابت منصفانه" (fair competition) استوار است (شیروی، ۱۳۷۸، ص ۸). اصل تجارت آزاد مبین این مطلب است که کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی مکلف هستند که علاوه بر ایجاد ساختارهای اقتصادی و حقوقی مناسب برای تحقق تجارت آزاد بین کشورهای عضو از انجام اقداماتی که اصل فوق را مخدوش می‌کند پرهیز کنند. یکی از اقدامات غیر منصفانه که اصل رقابت‌پذیری در روابط تجاری بین‌المللی را دچار آسیب می‌کند، اعطای یارانه بوسیله دولتها و اشخاص عمومی در راستای حمایت از صادرات است که می‌تواند به ایجاد خسارت به صنایع کشور واردکننده منجر شود. همچنین اعطای یارانه‌های صادراتی موجب ورود زیان به سایر صادرکنندگان می‌شود. اعطای یارانه باعث می‌شود که قیمت کالاهای صادراتی آن کشور کاهش پیدا کند و این کاهش قیمت باعث می‌شود که تولیدات داخلی کشور واردکننده نتواند با تولیدات وارداتی رقابت کرده و متحمل لطمه شود. طبیعتاً، پس از گذشت مدتی صنایع داخلی کشور واردکننده دچار آسیب جدی و غیر قابل جبران می‌شود و تولیدکنندگان داخلی از بازار حذف می‌شوند. همچنین این کاهش قیمت باعث می‌شود که سایر صادرکنندگان بازارهای خود را از دست داده و نتوانند با کالاهای یارانه‌ای رقابت کنند. به دلیل اهمیت یارانه‌ها و نقش منفی آن در تجارت آزاد و منصفانه، موضوع پرداخت یارانه ابتدا در ماده ۱۶ موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) (The General Agreement on Tariff and Trade (GATT)) پیش‌بینی شد. متعاقباً در سال ۱۹۵۵، ماده ۱۶ مزبور اصلاح شد و بر اساس آن "کد یارانه" (Subsidies Code) در مذاکرات دور توکیو به تصویب رسید. بسیاری از کشورهای عضوگات از پذیرش اصلاحیه ۱۹۵۵ و کد یارانه خودداری کردند. در مذاکرات دوراورگوئه که به تشکیل سازمان تجارت جهانی منجر شد، موضوع یارانه‌ها یکی از مباحث بحث‌انگیز بود که نهایتاً یارانه‌های صنعتی (غیرکشاورزی) در موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی (Agreement on Subsidies and Countervailing Measures) اعطای یارانه‌های کشاورزی در موافقتنامه کشاورزی (Agreement on Agriculture) گنجانده شد. این دو موافقتنامه جزء موافقتنامه‌های الزامی سازمان منظور شد و تمامی اعضای سازمان ملزم شدند که مفاد آن را رعایت کرده و مقررات و سیاست‌های خویش را با اصول و مقررات مزبور مطابقت دهند. با توجه به اینکه کشور ایران در تاریخ ۵ خرداد ۱۳۸۴ به عنوان ناظر در سازمان تجارت جهانی پذیرفته شده‌است، به طور قطع عضویت در آن سازمان مستلزم تغییرات گسترده در قوانین و مقررات داخلی کشور مطابق با الزامات آن سازمان است. به دلیل حجم پایین صادرات غیر نفتی

ایران، تورم داخلی و حفظ برابری ریال در مقابل دلار باعث شده‌است که در سال‌های اخیر یارانه‌های صادراتی متفاوت در ایران مقرر شود تا محصولات تولیدی ایران در خارج از کشور رقابت‌پذیر شود. در این مقاله قوانین و مقررات داخلی ناظر به اعطای یارانه‌ها و جواز صادراتی از یک طرف و الزامات سازمان تجارت جهانی در خصوص یارانه‌های صادراتی از طرف دیگر مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این مقاله همچنین قوانین و مقرراتی که در تعارض مستقیم و آشکار با الزامات سازمان تجارت جهانی است و بنابراین باید اصلاح شود مورد بررسی قرار می‌گیرد. از آنجا که موافقتنامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی اصولاً ناظر به یارانه‌های محصولات کشاورزی نیست و این یارانه‌ها تابع موافقتنامه کشاورزی که خود سند مستقلی است می‌باشند، مباحث این مقاله به یارانه کالاهای صنعتی و خدمات محدود شد است.

یارانه و عناصر تشکیل دهنده آن

یارانه به حمایت‌های مالی دولتی اطلاق می‌شود که منفعتی را به دریافت کننده آن انتقال می‌دهد (Lodefalk, 2005:26). بر این اساس، یارانه صادراتی به کمکها، پاداشها و امتیازاتی اطلاق می‌شود که بوسیله دولت یا نهادهای وابسته به دولت به منظور تشویق صادرات و یا حفظ و گسترش بازارهای صادراتی به صادرکنندگان محصولات معین پرداخت می‌شود. بر خلاف کد یارانه دور توکیو که تعریفی از یارانه ارائه نکرده بود، ماده ۱ موافقتنامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی یارانه را تعریف کرده‌است (Jackson, 2000: 433). بر اساس ماده ۱ موافقتنامه مزبور، در صورت تحقق شرایط زیر وجود یارانه مفروض است: الف) وجود کمک مالی دولت و یا هر نهاد عمومی دیگر در قلمروی یک کشور عضو و یا هر نوع حمایت از درآمد یا قیمت به معنایی که در ماده ۱۶ گات ۱۹۹۴ مقرر شده‌است. ب) بدین وسیله امتیاز و نفعی به صادرکننده اعطاء شود. مطابق با این ماده، برای تحقق یارانه چهار عنصر باید به شرح زیر وجود داشته باشد که در زیر مورد بررسی قرار می‌گیرد: کمک مالی، ارائه کمک مالی بوسیله دولت یا اشخاص عمومی، انتقال امتیاز و نفع، و خاص بودن.

کمک مالی: نخستین عنصر لازم برای یارانه وجود کمک مالی است. در ماده ۱ موافقتنامه مزبور مواردی که کمک مالی وجود دارد بیان شده‌است. مطابق با این ماده در موارد زیر کمک مالی مفروض است: ۱) انتقال مستقیم وجوه مثل ارائه کمک‌های بلاعوض، اعطای وام و یا تزریق سرمایه؛ ۲) انتقال بالقوه وجوه یا تعهدات مثل ارائه تضمین برای وامها؛ ۳) عدم وصول یا انصراف از مطالبات دولتی که در غیر این صورت وصول می‌شد مثل برقراری معافیتها و یا تخفیفات مالیاتی؛ ۴) دولت به غیر از زیر ساختهای کشور، کالاهایی را به صادرکنندگان ارائه

می‌کند و یا کالاهایی را از آنها خریداری می‌کند؛ ۵) دولت به صندوق حمایت از صادرکنندگان وجوهی پرداخت می‌کند (Pritchard, 2004: 62).

ارائه کمک مالی بوسیله دولت یا اشخاص عمومی: برای این که کمکها و حمایت‌های مالی مزبور مطابق با ماده ۱ موافقت نامه مزبور یارانه محسوب شود، این کمکها باید بوسیله دولت یا اشخاص عمومی اعطاء شود که هم شامل مقامات و نهادهای دولتی منطقه‌ای و هم شامل شرکتها و موسسات دولتی می‌شود. با وجود این، در بند ۴ ماده ۱-۱ موافقتنامه مزبور مقرر شده است که چنانچه دولت اعطای کمکها، امتیازات و جوایز را به نهادهای خصوصی محول کند و نهادهای مزبور سیاست های دولت را در این خصوص رعایت کرده و همانند دولت عمل کنند، در این صورت کمکهای نهادهای مزبور نیز به منزله کمکها و امتیازات اعطایی دولت تلقی شده و یارانه محسوب می‌شود. بر این اساس، کمکهای غیر دولتی به شرطی که ناشی از دستورات دولتی نباشد یارانه محسوب نمی‌شود.

انتقال امتیاز و نفع: کمک های مالی و امتیازات اعطایی دولت در صورتی مطابق با ماده ۱-۱ موافقت نامه مزبور یارانه محسوب می‌شود که در واقع به صادرکننده منافع و امتیازاتی رسیده باشد. بنابراین، چنانچه دولت به صادرکنندگان وامی اعطاء کرده باشد ولی نرخ آن وام به نحوی باشد که امتیازی خاص را برای صادرکنندگان ایجاد نمی‌کند، در این صورت اعطای یارانه تحقق پیدا نمی‌کند. برای اینکه یارانه محقق شود اقدامات دولت باید واقعاً منافی را به صادرکنندگان برساند، مثل این که دولت وامهای ترجیحی به صادرکنندگان اعطاء کند که اخذ چنین وامی در بازار برای دیگران در شرایط برابر امکان پذیر ناست (Von Moltke, 2003:7).

خاص بودن: کمکها و امتیازات مالی در صورتی یارانه تلقی می‌شود که به صادرکننده خاص، یا به یک صنعت خاص و یا به گروهی خاص از شرکتها و صنایع اعطاء شود، زیرا کمک های عام دولت باعث نمی‌شود که روند طبیعی تخصیص منابع در یک کشور مختل شود. در این ارتباط چهار دسته از کمکها و امتیازات اعطایی یارانه محسوب می‌شود: کمکها و امتیازات اعطایی به شرکت یا شرکتهای مشخص مثل اعطای وام به شرکت ایران خودرو؛ کمکها و امتیازات اعطایی به یک صنعت خاص مثل ارائه کمک و مساعدت مالی به خودرو سازان؛ کمکها و امتیازات اعطایی به تولیدکنندگانی که در منطقه ای خاص مستقر هستند مثل کمک به مناطق ویژه؛ و کمکها و امتیازاتی که به کالاهای صادراتی و یا کالاهای مورد استفاده در کالاهای صادراتی تعلق می‌گیرد (Matsushita, 2006: 352). شایان ذکر است که اعطای جایزه و کمک به کالاهای صادراتی ولو به عموم صادرکنندگان به عنوان یارانه خاص تلقی شده و تعریف یارانه شامل این موارد نیز می‌شود. هر چند موافقت نامه یارانه‌ها، تنها یارانه‌های خاص را مورد منع قرار داده و قاعداً یارانه‌های انرژی که به تمام بخشها اعطاء می‌شوند، یارانه‌های

غیر خاص تلقی شده و مشمول منع موافقت نامه نیستند، اما کشورهای عضو در هنگام مذاکرات عربستان برای عضویت در سازمان تجارت جهانی، این کشور را از اعطای یارانه انرژی منع کردند (Haghighi, 2005). به نظر می‌رسد که اعضای سازمان تجارت جهانی معتقد هستند عطای یارانه مزبور باعث می‌شود تا تفاوت قیمت انرژی در عربستان با قیمت انرژی در بازار جهانی زیاد شود و این دوگانگی قیمت زمینه را برای صادرات کالاهای انرژی بر از عربستان فراهم می‌کند و در نتیجه باعث ایجاد رقابت غیر منصفانه می‌شود.

انواع یارانه‌های صادراتی

موافقت نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی از سه دسته یارانه صادراتی نام برده‌است: "یارانه‌های ممنوع" (prohibited subsidies)؛ یارانه‌های قابل تعقیب (actionable subsidies) و "یارانه‌های غیر قابل تعقیب" (non-actionable subsidies) که در این قسمت مورد بررسی قرار خواهد گرفت. یارانه‌های ممنوع شامل دو نوع یارانه است. نوع اول شامل کمکها، جوایز و مساعدت‌هایی است که در صورت موفقیت در صادرات به صادر کننده پرداخت می‌شود، خواه شرط صادرات در قوانین و مقررات ذکر شده باشد یا این که قوانین و مقررات ساکت ولی عملاً بدین شیوه عمل می‌شود. نوع دوم، شامل کمکها، جوایز و مساعدت‌هایی است که مشروط به استفاده از کالاهای داخلی به جای کالاهای خارجی به شرکتها پرداخت می‌شود. هدف از این نوع یارانه کمک به تولیدات داخلی و قرارداد دادن کالاهای داخلی در وضعیت بهتر نسبت به کالاهای خارجی است. به یارانه‌های ممنوع یارانه‌های چراغ قرمز نیز اطلاق می‌شود، زیرا هدف و مقصود از اعطای آنها به طور گسترده بر تجارت تأثیر می‌گذارد و به تأثیرات منفی بر اقتصاد سایر اعضای سازمان منجر می‌شود (Van den Bossche, 2007: 562).

در پیوست شماره یک موافقت‌نامه فهرستی از یارانه‌های ممنوع ارائه شده است که جنبه حصری نداشته و صرفاً توضیحی از مهم ترین یارانه‌های ممنوع است. این فهرست شامل موارد زیر است: ارائه یارانه‌های مستقیم بوسیله دولت به بنگاه یا صنعت به شرط داشتن عملکرد صادراتی؛ برنامه‌های حفظ ارزش (صادراتی) یا رویه‌های مشابه که متضمن جایزه صادراتی می‌باشند؛ هزینه‌های مقرر در کشور عضو برای حمل و نقل کالاهای صادراتی نسبت به حمل و نقل کالاهای داخلی مساعدتر است؛ دولت محصولات یا خدمات وارداتی یا داخلی را برای استفاده در کالاهای صادراتی با شرایط مساعدتری نسبت به استفاده آنها در کالاهایی که برای مصرف داخلی تهیه می‌شوند ارائه می‌دهد؛ برقراری معافیت کلی یا جزئی، بخشودگی یا اجازة تعویق در پرداخت از مالیات و هزینه‌های تأمین اجتماعی صرفاً نسبت به فعالیت های صادراتی و عدم شمول آن به سایر بنگاهها و فعالیت های اقتصادی؛ در محاسبه مبنای مالیاتها، اعطای

تخفیف های ویژه در ارتباط با صادرات یا عملکردهای صادراتی بیش از آن که عموماً اعطاء می شود؛ اعطای معافیت یا بخشودگی از مالیات های غیر مستقیم در مورد تولید و توزیع محصولات صادراتی، بیش از آنچه در خصوص تولید و توزیع محصولات مشابه به هنگام فروش برای مصرف داخلی، تعلق می گیرد. اکثر یارانه های اعطایی که مشروط به عملکرد صادراتی نیستند؛ مثل یارانه های تولید، تحت گروه یارانه های قابل تعقیب قرار می گیرند. این یارانه ها ممنوع نیستند ولی کشورهای دیگر می توانند از طریق طرح دعوی در مرجع حل و فصل سازمان نسبت به توقف این یارانه ها اقدام کنند و یا در صورتی که این یارانه ها تأثیرات سوء روی صنایع داخلی آنها داشته باشند اقدامات تلافی جویانه اعمال کنند. تأثیرات منفی ممکن است به یکی از سه صورت زیر متصور باشد: یک، ورود صدمه و خسارت به صنایع داخلی در نتیجه واردات کالاهای موضوع یارانه. این تنها جایی است که اقدامات تلافی جویانه مجاز دانسته شده است. دوم، اینکه اعطای یارانه باعث بدبینی جدی نسبت به کالاهای صادراتی یک کشور عضو دیگر شود؛ مثل این که بازارهای صادراتی کشور اخیر از دست برود. این نوع صدمات مجوز برای اقدامات تلافی جویانه نیست ولی آن کشور می تواند به مرجع حل و فصل اختلافات سازمان شکایت کند. دسته سوم عدم دستیابی به منافعی است که طبق گات ۱۹۹۴ یک کشور عضو انتظار تحقق آن را داشته است. به عنوان نمونه، کشور عضو انتظار داشته است که با کاهش تعرفه ها به صادرات بیشتر نائل شود که ورود کالاهای موضوع یارانه یک عضو دیگر باعث شده که تغییری در صادرات وی حاصل نشود.

یارانه های غیرقابل تعقیب به یارانه هایی اطلاق می شود که مشمول یارانه های ممنوع و قابل تعقیب نبوده و بنابراین اعطای آن مجاز است. این یارانه ها عمدتاً مربوط به فعالیت های تحقیقاتی، توسعه مناطق محروم و عقب افتاده که فعالیت اقتصادی در آن مناطق فاقد انگیزه لازم بوده و اعطای کمک به صنایع جهت تطبیق خود با الزامات زیست محیطی هستند (Matsushita, 2006: 360).

اصل رفتار ویژه (ترجیحی) با کشورهای در حال توسعه

برخی از موافقت نامه های سازمان تجارت جهانی امتیازات و رفتارهایی ویژه را برای کشورهای در حال توسعه پیش بینی کرده اند و نسبت به اجرای برخی از تعهدات این موافقت نامه ها با تسامح و تساهل رفتار شده است. موافقت نامه یارانه ها و اقدامات جبرانی نیز مقررات ترجیحی در خصوص کشورهای در حال توسعه برقرار کرده است. در موافقت نامه مزبور، کشورهای در حال توسعه به سه گروه تقسیم شده اند. گروه اول "کشورهای خیلی کم توسعه یافته" (Less Developed Countries (LDC))؛ دوم کشورهای در حال توسعه با درآمد سرانه

ملی زیر ۱۰۰۰ دلار و سوم سایر کشورهای در حال است. کشورهای خیلی کم توسعه یافته کشورهای هستند که سازمان ملل متحد چنین عنوانی را به آنها اطلاق می‌کند. فهرستی از کشورهای در حال توسعه با درآمد زیر ۱۰۰۰ دلار در پیوست شماره ۷ موافقت‌نامه ذکر شده است. این دو دسته از کشورهای در حال توسعه از ممنوعیت اعطای یارانه‌های صادراتی ممنوع نوع اول معاف شده‌اند. گروه سوم، سایر کشورهای در حال توسعه هستند که طبیعتاً درآمد سرانه ملی آنها بالاتر از ۱۰۰۰ دلار است. این کشورها از زمان الحاق به سازمان هشت سال وقت دارند که یارانه‌های صادراتی مزبور را قطع کنند ولی در این مدت حق ندارند که یارانه‌ها را افزایش دهند. در خصوص یارانه‌های ممنوع نوع دوم این معافیت برای کشورهای خیلی کم توسعه یافته هشت سال و برای سایر کشورهای در حال توسعه ۵ سال است. در خصوص یارانه‌های قابل تعقیب نیز کشورهای در حال توسعه از معافیتها و مساعدتهای بیشتر نسبت به کشورهای توسعه یافته برخوردار هستند. به عنوان نمونه، یارانه‌های اعطایی بوسیله کشورهای در حال توسعه برای تقویت برنامه‌های خصوصی سازی از شمول یارانه‌های قابل تعقیب خارج است و یا چنانچه یارانه‌های اعطایی کشورهای در حال توسعه کم باشد، اقدامات تلافی جویانه باید متوقف شود. طبیعتاً، کشورهایی که در فهرست مزبور نباشند ولی اعتقاد دارند که جزء آن کشورها هستند باید در زمان الحاق تلاش کنند که وضعیت مشابه برای خود بدست آورند^۱ (Alaya, 2005).

مقررات حمایت از صادرات در ایران و الزامات سازمان تجارت جهانی

در ایران یارانه‌های متعدد به صورت مستقیم و غیر مستقیم به افراد، بنگاهها و شرکتها اعم از خصوصی و دولتی پرداخت می‌شود (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۸۶). در اختیار قرارداد گاز، نفت، بنزین، گازوئیل، برق (انرژی)، آب، خریدهای تضمینی، وامهای کم بهره، جوایز صادراتی، معافیت‌های مالیاتی و تثبیت نرخ تبدیل ریال به دلار از جمله یارانه‌هایی است که مستقیم یا غیرمستقیم بنگاه‌های اقتصادی از آن برخوردار می‌شوند. بسیاری از این یارانه‌ها چون به طور کلی برقرار می‌شوند و اختصاص به صادرات ندارد و یا به بنگاه‌هایی خاص مرتبط نیست جزء یارانه‌های ممنوع محسوب نمی‌شوند ولی برخی از آنها به خصوص یارانه‌های انرژی می‌تواند به عنوان یارانه‌های قابل تعقیب مطرح شوند. در این قسمت قوانین و مقرراتی که در خصوص

۱. شایان ذکر است که شورای عمومی سازمان در اواخر ژوئیه ۲۰۰۷ آیین‌نامه‌ای را به تصویب رساند که به موجب آن به کمیته یارانه‌ها و اقدامات جبرانی سازمان اجازه داد که این کمیته بتواند دوره انتقالی حذف یارانه‌های صادراتی ۱۶ کشور در حال توسعه را تا پایان سال ۲۰۱۳ و به دنبال آن دوره معافیت نهایی ۲ ساله (که نباید دیرتر از ۳۱ دسامبر ۲۰۱۵ باشد) را تمدید نماید (www.wto.org)

یارانه‌های صادراتی مقرر شده‌است مورد بررسی قرار گرفته و مطابقت این قوانین و مقررات با الزامات سازمان تجارت جهانی و موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی را مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. در ایران برای حمایت از صادرات غیرنفتی سیاستها و روشهای حمایتی متفاوت اتخاذ شده‌است. رؤس این سیاست‌های حمایتی و تشویقی در تصویب‌نامه شماره ۸۱۲۹۳/ت/۳۷۸۶۲ک مورخ ۱۳۸۶/۵/۲۳ و وزیران عضو شورای عالی توسعه صادرات غیرنفتی به شرح زیر منعکس شده‌است (روزنامه رسمی، شماره ۱۸۱۹۶ مورخ ۱۳۸۶/۵/۲۸): ۱- حمایت از بنگاهها در جهت تولید صادراتی (تولید محصول با نگاه بازار محور)؛ ۲- هدفمند کردن جوایز و مشوقهای صادراتی در اجرای بند «ب» ماده (۳۳) قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در قالب حمایت‌های مستقیم و غیرمستقیم؛ ۳- کمک به توسعه صادرات خدمات با اولویت صادرات خدمات فنی و مهندسی کشور؛ ۴- کمک به توسعه صادرات کالاهای با ارزش افزوده بیشتر؛ ۵- کمک به توسعه زیر ساخت‌های صادراتی کشور و....

در جهت تحقق سیاست‌های تشویقی و حمایتی فوق، مصوبات و آیین‌نامه‌های گوناگون به تصویب رسیده است که مهم‌ترین آنها عبارتند از: "آیین‌نامه پرداخت جوایز و مشوقهای صادراتی مصوب ۱۳۸۵/۶/۲۱ هیأت وزیران" (روزنامه رسمی، شماره ۱۷۹۳۱، مورخ ۱۳۸۵/۶/۲۷) و اصلاحات بعدی؛ و "دستورالعمل چگونگی حمایت از صادرات غیر نفتی کشور" که طی بخشنامه شماره ۱/۲۷۶۱۳ مورخ ۱۳۸۷/۸/۲۶ جهت اجرا در سال ۱۳۸۷ ابلاغ شده‌است. بند (۱) ماده ۱ آیین‌نامه پرداخت جوایز و مشوقهای صادراتی مقرر می‌دارد: مبلغ یک هزار و پانصد میلیارد (۱/۵۰۰/۰۰۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال از بودجه سال ۱۳۸۵ کل کشور (از محل ردیف ۱۴۷۱۰۰) به پرداخت جوایز و مشوقهای صادرات غیرنفتی در سال ۱۳۸۴ و تعهدات سال‌های قبل جهت بسترسازی به منظور تحقق استراتژی جهش صادراتی قانون برنامه چهارم توسعه، پرداخت جوایز و مشوقهای صادراتی متناسب با سهم صادرات کالاها و خدمات در سبد صادرات غیرنفتی کشور، ارزش افزوده، مزیت رقابتی، رعایت استانداردهای کیفیت، رعایت استانداردهای زیست محیطی، توسعه تجارت الکترونیک، پرداخت یارانه‌های غیرمستقیم به منظور کاهش هزینه‌های صادراتی و هزینه‌های ناشی از سود تسهیلات بانکی و هزینه‌های بیمه، تبلیغات و بازاریابی محصولات و خدمات صادراتی، آموزش، کمک به توسعه صادرات خدمات فنی و مهندسی کشور، توسعه زیرساختهای صادراتی کشور، گسترش خدمات اطلاع رسانی، تهیه، تولید و توزیع انواع نرم‌افزارهای تجاری، اجرای پروژه‌های تحقیق و توسعه در سطوح ملی و منطقه‌ای در راستای خلق مزیت‌های رقابتی جدید در عرصه صادرات، اعمال مشوق‌های ویژه به منظور توسعه صادرات، پرداخت بخشی از هزینه‌های مشارکت واحدهای

تولیدی و صادراتی در نمایشگاه‌های خارج از کشور، پرداخت بخشی از هزینه‌های هیئت‌های تجاری و بازاریابی اعزامی به بازارهای هدف، کمک به ایجاد شرکت‌های بزرگ و توانمند صادراتی، کمک به ایجاد دفاتر و مراکز تجاری تشکل‌های صادراتی بخش‌های خصوصی و تعاونی در خارج از کشور، کمک به اجرای برنامه‌های کارگروه‌های توسعه صادرات استانها و فعال کردن توانمندی‌های منطقه‌ای در فرآیند توسعه صادرات، کمک به صندوق‌های غیردولتی توسعه صادرات و تشکل‌های صادراتی و سایر طرحها و برنامه‌های مربوط به توسعه صادرات غیرنفتی کشور اختصاص می‌یابد.

در ماده ۱۰ "دستورالعمل چگونگی حمایت از صادرات غیر نفتی کشور" نیز فهرستی جامع از حمایتها و کمک‌های غیر مستقیم به صادرات کالا و خدمات ارائه شده است.

یارانه‌های ممنوع

پرداخت جوایز صادراتی، پرداخت یارانه حمل و نقل، معافیت از مالیات و عوارض دولتی، اعطای وام و تسهیلات ترجیحی، پرداخت بخشی از هزینه صدور ضمانت‌نامه‌ها و یا بیمه‌های صادراتی از جمله موارد یارانه‌های ممنوع است که به تفصیل در ذیل مورد بررسی قرار می‌گیرد.

پرداخت جوایز صادراتی

در قوانین و مقررات متعدد اعطای جوایز نقدی و پرداختهای مستقیم به صادرکنندگان پیش‌بینی شده است که در اینجا مورد بررسی قرار می‌گیرد:

ماده ۳۳ قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ضمن تأیید ارائه یارانه‌ها و جوایز صادراتی به دولت تکلیف می‌کند که این یارانه‌ها را هدفمند کرده و ساماندهی کند. ماده ۳۳ مقرر می‌دارد (روزنامه رسمی، شماره ۱۷۳۷۵ مورخ ۱۳۸۳/۷/۲۹): به منظور نوسازی و روان‌سازی تجارت، افزایش سهم کشور در تجارت بین‌الملل، توسعه صادرات کالاهای غیرنفتی و خدمات، تقویت توان رقابتی محصولات صادراتی کشور در بازارهای بین‌المللی و به منظور گسترش کاربرد فن‌آوری ارتباطات و اطلاعات در اقتصاد، بازرگانی و تجارت در قالب سند ملی بازرگانی کشور، دولت مکلف است: ... ب. نسبت به هدفمندسازی و ساماندهی یارانه‌ها و جوایز صادراتی در قالب حمایت‌های مستقیم و غیرمستقیم اقدام کند.

ماده ۱ "دستورالعمل چگونگی حمایت از صادرات غیر نفتی کشور" پرداخت جوایز صادراتی در سال ۱۳۸۷ را به شرح زیر مقرر کرده است: به منظور تشویق صادرات غیرنفتی، جوایز صادراتی کالا در دوره زمانی یک ساله بر اساس جدول ضریب حمایتی که متناسب با

ارزش افزوده، سهولت و صعوبت، شرایط بازار، سطح فن آوری و توسعه و تنظیم روابط تعیین شده بوسیله کمیته کارشناسی به مسئولیت سازمان توسعه تجارت ایران و عضویت گمرک ایران، اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران، اتاق تعاون مرکزی، وزارتخانه تولیدی ذیربط (حسب مورد)، وزارت امور خارجه و معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری، حداکثر تا سقف ۳ درصد تعیین و بوسیله وزیر بازرگانی جهت پرداخت مطابق مقررات زیر ابلاغ می‌شود. تبصره ۱: به کمیته اجازه داده می‌شود تا در موارد استثناء نسبت به اعمال تغییرات (کاهش یا افزایش) ضرایب حمایتی فوق‌الذکر تا سقف ۲ درصد بنا به پیشنهاد کارگروه فوق‌الذکر اقدام نماید. بر اساس این دستورالعمل، جوایز صادراتی متناسب با ارزش افزوده و مزیت رقابتی کالاهای صادراتی بین ۰/۵٪ تا ۳٪ ارزش کالاهای صادراتی خواهد بود. همانطور که در تبصره فوق‌الذکر بیان شده است، کارگروه می‌تواند این ضرایب را تا ۲٪ افزایش دهد. علاوه بر این یارانه‌های عام که به هر نوع صادرات کالاهای غیر نفتی تعلق می‌گیرد، در ماده ۴ دستورالعمل پیش‌بینی شده است که بجای جوایز صادراتی، ممکن است یارانه به صادرات برخی از کالاها تعلق گیرد که میزان آن ممکن است بیشتر از جایزه صادراتی باشد. ماده ۴ مقرر می‌دارد: به وزارت بازرگانی اجازه داده می‌شود بنا به تصمیم کارگروه موضوع ماده (۱) این دستورالعمل نسبت به برقراری و تخصیص یارانه به برخی از کالاهای صادراتی اقدام کند. دستورالعمل‌های چگونگی پرداخت و تخصیص یارانه‌های یاد شده، میزان و مدت برقراری یارانه‌ها و سایر جزئیات مربوطه بوسیله کارگروه مذکور تعیین و از طریق سازمان توسعه تجارت ایران ابلاغ می‌شود. تبصره: تمامی اشخاصی که از یارانه‌های موضوع این ماده بهره‌مند شده‌اند مشمول دریافت جوایز صادراتی نیستند. درصد جوایز صادراتی برای صادرات خدمات فنی و مهندسی و مشاوره بیشتر تعیین شده است از آنجا که جوایز صادراتی به کسانی پرداخت می‌شود که توانسته‌اند با موفقیت کالاها یا خدماتی را از کشور صادر کنند و میزان این جوایز به ارزش صادرات بستگی دارد، این پرداختها مشمول تعریف یارانه‌های ممنوع می‌شود که در بند (الف) ماده ۳ موافقتنامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی تعریف شده است. هرچند اعطای این یارانه‌ها به مؤسسات و شرکت‌های بخصوصی تعلق پیدا نکرده است ولی چون به صادرات بستگی دارد جزء یارانه‌های خاص تلقی شده و ممنوع است. شایان ذکر است که در پیوست موافقتنامه نیز که فهرستی از یارانه‌های ممنوع برای نمونه ارائه شده است، این نوع یارانه جزء یارانه‌های ممنوع تلقی شده است.

پرداخت یارانه و تسهیلات حمل و نقل

پرداخت یارانه و اعطای تسهیلات به حمل و نقل کالاهای صادراتی از جمله دیگر یارانه‌های مستقیم است. در قوانین و مقررات متعدد پرداخت یارانه به حمل و نقل و ارائه تسهیلات پیش بینی شده است. بند ۲۲ "آیین نامه پرداخت جوایز و مشوقهای صادراتی" یکی از سیاستهای تشویق و حمایت از صادرات غیر نفتی ایران را "تامین بخشی از هزینه حمل کالاهای صادراتی" بیان کرده است. در اینجا قوانین و مقررات مربوط مورد بررسی قرار می‌گیرد: بند ۱۵ آیین نامه پرداخت جوایز و مشوقهای صادراتی مقرر می‌دارد: در ازای صادرات هر کیلوگرم میوه و تره بار تازه و منجمد و گل و گیاه تازه بر حسب وزن ناخالص، یارانه حمل و نقل به صادر کنندگان به شرح زیر پرداخت می‌شود: الف- حمل هوایی گل و گیاه به مقصد اروپا هر کیلوگرم یک هزار (۱۰۰۰) ریال و به مقصد کشورهای حاشیه خلیج فارس هر کیلوگرم پانصد (۵۰۰) ریال؛ ب- حمل هوایی میوه و تره بار به مقاصد کشورهای اروپایی، خاور دور و قاره آمریکا هر کیلوگرم یک هزار (۱۰۰۰) ریال؛ ج- حمل جاده‌ای (زمینی) میوه و تره بار به مقاصد کشورهای اروپایی و CIS هر کیلوگرم پانصد (۵۰۰) ریال؛ د - حمل دریایی به مقصد کشورهای حاشیه خلیج فارس هر کیلوگرم دویست (۲۰۰) ریال.

ماده ۲ "آیین نامه پرداخت یارانه حمل و نقل به کالاهای صادراتی در موارد خاص" نیز مقرر می‌دارد (روزنامه رسمی، شماره ۱۷۲۰۲، مورخ ۱۳۸۲/۲/۲۷): مبلغ پنج میلیارد (۵,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال از محل یارانه حمل و نقل کالاهای صادراتی سال جاری و یا سال آتی با هماهنگی تشکل صادراتی ذی ربط در اختیار شرکت های حمل و نقل دریایی قرار گیرد و شرکتهای یادشده در قبال این کمک تا پایان سال ۱۳۸۳ باید هیچ گونه افزایشی در قیمت حمل محمولات صادراتی نسبت به سال ۱۳۸۱ و ۱۳۸۲ متناسب نداشته باشند.

بند ۳ ضمیمه (۱) موافقت نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی این گونه اقدامات را در ردیف یارانه‌های ممنوع قرار داده و مقرر داشته است: "حمل و نقل داخلی و هزینه‌های حمل برای محموله‌های صادراتی که دولت‌ها با شرایط مطلوبتر نسبت به محموله‌های داخلی در نظر می‌گیرند یا دستور چنین ترتیباتی را می‌دهند جزو یارانه‌های ممنوع است." پس با توجه به موافقت نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی و ضمیمه (۱) آن پرداخت یارانه به بخش حمل و نقل کالاهای صنعتی صادراتی ممنوع است.

معافیت از مالیات، عوارض و سایر تشریفات اداری

چنانچه دولت و نهادهای عمومی نسبت به فعالیت های صادراتی از وجوهی که اصولاً دریافت می‌کنند صرف نظر کنند و این فعالیتها را مشمول معافیت کنند، موضوع تحت شمول

یارانه‌های صادراتی ممنوع قرار می‌گیرد. این معافیتها به چند دسته تقسیم می‌شود که در اینجا مورد بررسی قرار می‌گیرد. دسته اول معافیت از هر گونه مالیات و عوارض برای صادرات کالاهای غیر نفتی و خدمات است. بند (د) ماده ۳۳ قانون برنامه چهارم توسعه مقرر می‌دارد که ”برقراری هرگونه مالیات و عوارض برای صادرات کالاهای غیرنفتی و خدمات در طول برنامه ممنوع است.“ با وجود این، به منظور صیانت از منابع و استفاده بهینه از آنها، دولت مجاز شده است که عوارض ویژه برای صادرات مواد اولیه فرآوری نشده وضع و دریافت کند. ماده ۱۸ آیین نامه مقررات صادرات و واردات نیز مقرر می‌دارد: ”وضع و اخذ هر گونه عوارض از اقلام و کالاهای صادراتی به وسیله مقامات استانی و محلی ممنوع بوده و مرتکبین، به عنوان تخلف قانونی تحت پیگرد قرار می‌گیرند.“ این دسته از معافیتها مشمول یارانه‌های ممنوع نیست زیرا این معافیتها بطور کلی مقرر شده و به مؤسسات یا شرکت های خاص تعلق پیدا نکرده است. بر اساس موافقتنامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی، معافیتها در صورتی یارانه تلقی می‌شود که طبق مقررات موجود و یا رویه معمول باید این نوع مالیاتها اخذ می‌شده ولی دولت از آنها صرف نظر کرده است. بنابراین، معافیت کلی صادرات از مالیات مشمول این ممنوعیت نیست.

دسته دوم معافیت کلی یا جزئی درآمدهای ناشی از صادرات از پرداخت مالیات است. ماده ۱۴۱ قانون مالیات‌های مستقیم مقرر می‌دارد: الف: صد در صد درآمد حاصل از صادرات محصولات تمام شده کالای صنعتی و محصولات بخش کشاورزی (شامل محصولات زراعی، باغی، دام و طیور، شیلات، جنگل و مرتع) و صنایع تبدیلی و تکمیلی آن پنجاه درصد درآمد حاصل از صادرات سایر کالاهایی که به منظور دست یافتن به اهداف صادرات کالاهای غیرنفتی به خارج از کشور صادر می‌شوند از شمول مالیات معاف هستند؛ ب: صددرصد درآمد حاصل از صادرات کالاهای مختلف که به صورت ترانزیت به ایران وارد شده یا می‌شوند و بدون تغییر در ماهیت یا با انجام کاری بر روی آن صادر می‌شوند از شمول مالیات معاف است. تبصره: زیان حاصل از صدور کالاهای معاف از مالیات در مورد کسانی که غیر از امور صادراتی فعالیت دیگری هم دارند، در محاسبه مالیات فعالیت های آنان منظور نخواهد شد.

همچنین مطابق با بند (ج) ماده ۱۲۷ قانون مالیاتهای مستقیم ”جوایزی که دولت برای تشویق صادرات و تولید و خرید محصولات کشاورزی پرداخت می کند“ از شمول درآمدهای اتفاقی خارج بوده و مشمول مالیات درآمدهای اتفاقی که تا ۳۵٪ است ناست. معافیتهای مزبور در ماده ۱۴۱ قانون مالیاتهای مستقیم تا حدی که مربوط به درآمد ناشی از صادرات کالاهای صنعتی (غیر کشاورزی) است مشمول یارانه های صادراتی ممنوع است؛ زیرا دولت از درآمد مالیاتی که در شرایط دیگر مالیات وصول می‌کند از درآمدهای ناشی از صادرات صرف نظر می‌کند. این نوع معافیتها مشمول یارانه‌های ممنوع موضوع بند الف ماده ۳ و همچنین بند ۵

ضمیمه (۱) موافقت نامه است که فهرستی از یارانه‌های ممنوع را بیان می‌کند. دسته سوم معافیت کالاها و مواد مورد استفاده در کالاهای صادراتی از پرداخت حقوق ورودی است. ماده ۱۲ قانون مقررات صادرات و واردات در این خصوص مقرر می‌دارد: واردات قبل از صادرات مواد و کالاهای مورد مصرف در تولید، تکمیل، آماده سازی و بسته بندی کالاهای صادرات به صورت ورود موقت با ارائه تعهد یا سفته معتبر به گمرک از پرداخت تمامی وجوه متعلقه به واردات، جز آنچه که جنبه هزینه یا کارمزد دارد، معاف است. معافیت کالاها و مواد وارداتی از پرداخت عوارض و حقوق ورودی به این استناد که آنها در کالاهای صادراتی مورد استفاده قرار می‌گیرد از موارد یارانه‌های ممنوع تلقی می‌شود. همچنین استرداد عوارض و مالیاتهای اخذ شده از کالاها و مواد وارداتی به دلیل استفاده از آنها در کالاهای صادراتی از موارد یارانه‌های ممنوع تلقی می‌شود؛ زیرا چنانچه این کالاها و مواد در کالاهای مورد مصرف داخلی به کار می‌رفت از چنین معافیت‌هایی برخوردار نبود و عوارض مزبور در صورت پرداخت مسترد نمی‌شد. بنابراین، موضوع مشمول بند الف ماده ۳ و همچنین بندهای ۸ و ۹ ضمیمه (۱) موافقت نامه است که فهرستی از یارانه‌های ممنوع را بیان می‌کند.

دسته چهارم تسهیلاتی است که در جهت صادرات کالاها و خدمات مقرر می‌شود. به عنوان نمونه در تبصره بند (د) ماده ۳۳ قانون برنامه چهارم توسعه مقرر می‌دارد که "صادرات کالا و خدمات از اخذ هرگونه مجوز به استثنای استانداردهای اجباری و گواهی‌های مرسوم در تجارت بین‌الملل (مورد درخواست خریداران) معاف هستند." ماده ۲۰ قانون تنظیم بخشی از مقررات تسهیل نوسازی صنایع کشور و اصلاح ماده (۱۱۳) قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران نیز مقرر می‌دارد (روزنامه رسمی، شماره ۱۷۰۶۷، مورخ ۱۳۸۲/۷/۹):

گمرک جمهوری اسلامی ایران موظف است صرفاً با اخذ ضمانتنامه بانکی و یا بیمه نامه یا سایر اوراق بهادار به میزان دو برابر حقوق ورودی نسبت به ترخیص کالاهای وارداتی موقت (مواد اولیه صنعتی) اقدام کند. در مورد کالاهای واردات موقت، تضمین‌های مزبور پس از صادرات مجدد کالاها قابل استرداد است و در صورتی که کالاهای وارد شده به صورت موقت از کشور خارج نشود ضمانت نامه‌ها ضبط شده و به حساب درآمدهای دولت واریز می‌شود. این نوع حمایتها و کمکها نیز مشمول یارانه‌های ممنوع می‌شود زیرا به واردکنندگان اجازه داده می‌شود که به جای پرداخت حقوق ورودی ضمانتنامه بانکی یا سایر اوراق بهادار پرداخت کنند و پس از صدور مجدد آن کالاها، نسبت به استرداد ضمانتنامه بانکی و یا اوراق بهادار اقدام کنند. این امتیاز برای کسانی در نظر گرفته شده که تصمیم دارند که کالاها و مواد وارداتی را در

کالاهای صادراتی بکار گرفته و مجدداً آنها را صادر کنند در حالی که اگر کالاهای تمام شده در داخل مصرف شود مشمول این نوع تسهیلات نمی‌شود.

اعطای وام و تسهیلات مالی ترجیحی

اعطای وام و تسهیلات مالی ترجیحی به صادر کنندگان جزء یارانه‌های مستقیم است. در قوانین و مقررات متعدد اعطای وام با تسهیلات ترجیحی به صادر کنندگان پیش بینی شده‌است. بند ۱۷ "آیین نامه پرداخت جوایز و مشوقهای صادراتی" یکی از سیاستهای تشویق و حمایت از صادرات غیر نفتی ایران را "پرداخت یارانه سود و کارمزد تسهیلات بانکی صادرکنندگان" بیان کرده‌است. در اینجا قوانین و مقررات مربوط مورد بررسی قرار می‌گیرد:

ماده ۱۹ قانون مقررات صادرات و واردات مصوب ۱۳۷۲/۷/۴ مقرر می‌کند: دولت می‌تواند همه ساله وجوهی را تحت عنوان تشویق صادرات در بودجه سنواتی منظور و به صورت کمک سود تسهیلات پرداختی، بنا به پیشنهاد وزارت بازرگانی و تصویب هیأت وزیران به صادرکنندگان پرداخت کند. منظور از قید "کمک سود تسهیلات پرداختی" پرداخت بخشی از سود وامهایی است که صادرکنندگان از بانکها و موسسات مالی دریافت می‌کنند. این ماده به دولت اجازه می‌دهد که جهت کمک به صادرات بخشی از هزینه‌های اخذ تسهیلات را پرداخت کند.

ماده ۲۰ همین قانون مقرر می‌داشت: دولت مکلف است از ابتدای سال ۱۳۷۳ از واردکنندگان بخشهای غیر دولتی که به صورت تجاری کالا وارد می‌کنند، برابر ۱ درصد (۱٪) از مجموع وجوه دریافتی بابت حقوق گمرکی و سود بازرگانی تمامی کالاهای وارداتی را علاوه بر حقوق گمرکی و سود بازرگانی مقرر به عنوان عوارض ویژه دریافت و به حساب درآمد عمومی کشور واریز کنند. همه ساله معادل ۱۰۰٪ مبلغی که از این بابت به حساب در آمد عمومی کشور واریز می‌شود از محل اعتباری هر ساله به همین منظور در قانون بودجه پیش بینی می‌شود تا بر اساس آئین نامه اجرایی این قانون جهت تشویق و توسعه صادرات کالاهای غیر نفتی و همچنین راه اندازی صندوق تضمین صادرات، آموزش و تبلیغات بازرگانی به مصرف برسانند. شایان ذکر است که برقراری این عوارض به استناد قانون اصلاح موادی از قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و چگونگی برقراری و وصول عوارض و سایر وجوه از تولیدکنندگان کالا، ارائه دهندگان خدمات و کالاهای وارداتی مصوب ۲۲ دی ماه ۱۳۸۱ لغو شد.

ماده ۶۵ قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت مصوب ۱۳۸۰/۱۱/۲۷ مقرر می‌دارد: سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور موظف است هر ساله مبلغی را در لایحه بودجه سالانه

برای اعطای اعتبار صدور خدمات فنی و مهندسی (اعتبار فروشنده و اعتبار خریدار) و همچنین مابه‌التفاوت نرخ سود منظور دارد این مبلغ به عنوان سپرده دولت نزد بانک توسعه صادرات منظور می‌شود و نحوه پرداخت اعتبار و تفاوت سود و کارمزد براساس آیین‌نامه‌ای خواهد بود که به پیشنهاد سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور باهماهنگی شورای عالی توسعه صادرات غیر نفتی به تصویب هیأت وزیران خواهد رسید. ماده ۱ آیین‌نامه اجرایی ماده ۶۵ قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت مقرر می‌دارد: بانک توسعه صادرات ایران موظف است در چارچوب این آیین‌نامه نسبت به اعطای اعتبار و تسهیلات به صادرکنندگان خدمات فنی و مهندسی به عنوان اعتبار فروشنده و به دولتها و خریداران خارجی به عنوان اعتبار خریدار، برای اجرای پروژه‌های فنی و مهندسی در خارج از کشور و همچنین پرداخت مابه‌التفاوت نرخ سود و کارمزد اعتبارات اعطایی اقدام کند.

در قانون رفع برخی از موانع تولید و سرمایه‌گذاری صنعتی مصوب ۱۳۸۷/۸/۵ مجمع تشخیص مصلحت نظام، مشوقهای زیاده‌تر برای توسعه صادرات به تصویب رسیده است. ماده ۲ این قانون مقرر می‌دارد (روزنامه رسمی، شماره ۱۸۵۹۰، مورخ ۱۳۸۷/۱۰/۳): جهت حمایت از صادرات صنعتی، دولت موظف است مبلغی را به منظور جبران بخشی از هزینه‌های صادراتی کالاهای مصرفی و سرمایه‌ای، اجزاء و قطعات و مجموعه‌های تولید و خدمات فنی و مهندسی کشور (که فهرست آن در ابتداء هر سال با پیشنهاد وزارت صنایع و معادن به تصویب شورای عالی صادرات می‌رسد) حداقل معادل حاصل ضرب دو سوم ارزش صادرات سال قبل و مابه‌التفاوت نرخ تسهیلات بانکی داخلی با نرخ بین بانکی (نرخ لایبور)، در بودجه‌های سالانه پیش‌بینی و به صادرکنندگان محصولات فوق‌الذکر حداکثر سه ماه از تاریخ صادرات پرداخت کند. زمان اجراء این ماده از تاریخ ۱۳۸۷/۱/۱ خواهد بود. طبق ماده ۵ "آیین‌نامه نحوه اعطای تسهیلات بانکی به صادرکنندگان کالا و خدمات"، تسهیلاتی که بانک توسعه صادرات ایران می‌تواند در مراحل مختلف به بخش صادرات اعطاء کند از قرار زیر است: ۱- اعطای تسهیلات ارزی به کارفرمایان خارجی برای صدور خدمات فنی و مهندسی از ایران؛ ۲- اعطای اعتبار به منظور تقویت بنیه مالی صادرکنندگان خدمات فنی و مهندسی و انجام سریع تجهیز کارگاه و سایر مقدمات ضروری طرح توسعه بانک، حداکثر تا سقف هفتاد درصد (۷۰٪) هزینه تجهیز کارگاه؛ ۳- اعطای تسهیلات قبل از صدور خدمات فنی و مهندسی به صادرکنندگانی که خدمات طراحی، مدیریت، نظارت، تدارک و اجرا یا طرح و ساخت به متقاضیان در خارج از کشور ارایه می‌دهند. و... بر اساس ماده ۱ این آیین‌نامه، صادرکننده عبارت است از شخص حقیقی یا حقوقی اعم از بخش دولتی، خصوصی یا تعاونی که راسا یا به صورت مختلط یا با مشارکت طرف خارجی به صدور کالا یا خدمات اقدام می‌کند. طبق ماده ۲ این آیین‌نامه

تسهیلات، اعتباری است که در اجرای این آیین نامه بوسیله بانک توسعه صادرات ایران به صادرکنندگان کالاهای غیر نفتی و خدمات فنی و مهندسی در اشکال اعتبار خریدار، اعتبار فروشنده و با پوشش صندوق ضمانت صادرات ایران اعطاء می‌شود. مطابق با ماده ۳ این آیین نامه، خدمات فنی و مهندسی شامل تمام یا بخشی از خدمات مدیریت پروژه، پیمانکاری و مهندسی مشاور، صدور نیروی کار، نرم افزار و نظایر آنهاست که صدور آن در قالب قرارداد بین صادرکنندگان خدمات فنی و مهندسی و کارفرمایان به کسب درآمد ارزی منجر شود.

مطابق با دستورالعمل شماره ۱۰۱/۳۵۲۸۷ به تاریخ ۱۳۸۳/۱۲/۱۶ هیأت امنای حساب ذخیره ارزی، بانکهای عامل حساب ذخیره ارزی می‌توانند از محل منابع این حساب و در قالب یکی از عقود قانون عملیات بانکی بدون ربا به منظور تامین سرمایه در گردش مورد نیاز واحدهای تولیدی، بازرگانی و فنی- مهندسی صادراتی، صادرکننده کالا و خدمات، به صورت اعتبار فروشنده نسبت به پرداخت تسهیلات ارزی برای تامین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی، بازرگانی و فنی- مهندسی صادر کننده در راستای توسعه صادرات غیرنفتی و به منظور توسعه اقتصادی و ایجاد اشتغال، اقدام کنند. طبق ماده ۸ این مصوبه، نرخ تسهیلات اعطایی موضوع این دستورالعمل برای تمامی بخش های مورد نظر نرخ سود بین بانکی ارزها در بازار بین‌المللی (LIBOR) به اضافه حاشیه حدود یک درصد (۱٪) برای پوشش ریسک عدم پرداخت است. در بازار مالی، این نرخ یک نرخ ترجیحی محسوب می‌شود.

اعطای وام و تسهیلات مالی به صادرکنندگان بر اساس نرخ های ترجیحی مشمول یارانه‌های ممنوع است که در بند ۱۱ ضمیمه (۱) موافقتنامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی ذکر شده است. در این بند مقرر شده است که دولت خود رأسا یا از طریق مؤسسات و مراکز دولتی و یا حتی خصوصی تسهیلات مالی در اختیار صادرکنندگان قرار می‌دهد که این تسهیلات از جهت شرایط، نرخ سود، نحوه بازپرداخت و غیره نسبت به تسهیلات اعطایی به سایر فعالان اقتصادی مزیت داشته و منافی را به صادرکنندگان می‌رساند.

تسهیلات صدور ضمانت‌نامه‌ها و بیمه‌های صادراتی

در بند ۱۶ آیین نامه پرداخت جوایز و مشوقهای صادراتی، یکی از سیاستهای تشویق و حمایت از صادرات غیر نفتی ایران "پرداخت بخشی از هزینه صدور ضمانت‌نامه‌ها و یا بیمه‌های صادراتی" بیان شده است. در خصوص تضمین و بیمه صادرات، صندوق ضمانت صادرات ایران بر اساس "قانون چگونگی اداره صندوق ضمانت صادرات ایران" مصوب ۱۳۷۵/۷/۱۵ تأسیس شد. ماده (۱) قانون مزبور مقرر می‌دارد: به منظور توسعه و افزایش صادرات کشور از طریق تضمین اعتبارات و سرمایه‌گذاری‌های مربوط به کالاها و خدمات

صادراتی و ایجاد تسهیلات لازم و ضمانت مطالبات صادر کنندگان کالاها و خدمات از خریداران خارج از کشور در قبال خطرات حاصل از عواملی که به طور معمول شرکت های بیمه تجاری آنها را بیمه نمی کنند، صندوق ضمانت صادرات ایران- که در این قانون (صندوق) نامیده می شود- از مرکز توسعه صادرات ایران منتزج می شود و به موجب ضوابط و مقررات این قانون اداره می شود. این صندوق با صدور ضمانت نامه های مختلف، ریسک عدم بازپرداخت اعتبارات صادراتی یا عدم ایفای تعهدات قراردادی صادرکنندگان محلی و یا خریداران خارجی را برای موسسات مالی، بانکها، اعتباردهندگان داخلی و خارجی تحت پوشش قرار می دهد. صندوق ضمانت صادرات همه کالاها و خدمات مجاز صادراتی را تحت پوشش قرار می دهد.

در بند ۱۰ ضمیمه (۱) موافقتنامه یارانه ها و اقدامات جبرانی بیان شده است که چنانچه دولت، مؤسسات دولتی و یا حتی مراکز خصوصی از طرف دولت مأموریت پیدا کنند که برنامه های تضمین صادرات و بیمه محصولات صادراتی را با نرخهایی انجام دهند که این نرخها در بلند مدت نتواند هزینه های این برنامه ها را جبران کند، چنین برنامه هایی جزء یارانه های ممنوع تلقی می شود. چنانچه این نرخها بر اساس نرخهای رقابتی در بازار باشد، یارانه ممنوع تلقی نمی شود.

یارانه های قابل تعقیب

یارانه های قابل تعقیب ممنوع نیستند و کشورهای عضو سازمان می توانند این یارانه ها را مقرر کنند. ولی چنانچه این نوع یارانه ها باعث شود که به منافع وارد کننده یا سایر کشورهای عضو لطمه وارد شود، آن کشور می تواند از طریق سازوکار حل و فصل اختلافات سازمان و یا از طریق اقدامات جبرانی و تلافی جویانه نسبت به پرداخت این یارانه ها در کشور صادر کننده عکس العمل نشان دهد. لطمه به منافع کشور عضو ممکن است به یک از طرق زیر باشد: یک، پرداخت یارانه به کالاهای صادراتی باعث شود که به صنایع داخلی کشور وارد کننده خسارت وارد شود. این مورد تنها جایی است که کشور وارد کننده می تواند به اقدامات تلافی جویانه و جبرانی مبادرت کند؛ دوم، اعطای یارانه به کالاهای صادراتی باعث شود که کشور شاکی بازارهای خود را در کشورهای ثالث از دست دهد. این نوع صدمات مجوز برای اقدامات تلافی جویانه نیست ولی آن کشور می تواند به مرجع حل و فصل اختلافات سازمان شکایت کند؛ سوم، عدم دستیابی به منافعی است که طبق گات ۱۹۹۴ یک کشور عضو انتظار تحقق آن را داشته و در اثر کالاهای موضوع یارانه انتظار مورد نظر محقق نمی شود. بعضی از اقدامات دولت در خصوص یارانه های صادراتی ممکن است به طور غیر مستقیم صورت گیرد؛ بدین

معنی که دولت با ایجاد ساز و کارهایی به طور غیرمستقیم، حمایتها و مشوقهایی را برای صادرکنندگان کالاها و خدمات صادراتی فراهم آورد. بسیاری از حمایتهای غیر مستقیم از صادرات کالا و خدمات و همچنین یارانه‌هایی که به طور کلی به صنایع اعم از صادراتی و داخلی پرداخت می‌شود به خصوص یارانه انرژی، می‌تواند مشمول یارانه‌های قابل تعقیب باشد.

جمع بندی و نتیجه

از آنجا که اعطای یارانه‌های صادراتی رقابت منصفانه در عرصه تجارت بین‌الملل را مخدوش کرده و آزادی تجاری را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ اعطای یارانه‌ها تحت کنترل و محدودیت سازمان تجارت جهانی قرار گرفته است. طبیعتاً، کشورهای عضو موظف هستند که سیاستها و مقررات خود در خصوص اعطای یارانه را با الزامات آن سازمان تطابق دهند. در جمهوری اسلامی ایران قوانین و آئین‌نامه‌های فراوان به تصویب رسیده که کمکها و مساعدتهایی را برای پیشبرد صادرات غیرنفتی مقرر کرده‌است که به آنها اشاره شد. با در نظر گرفتن شرایط اقتصادی ایران، اعطای یارانه‌های صادراتی به حدی نیست که حتی بتواند صادرات غیر نفتی ایران را حفظ کند. در ایران نرخ برابری ریال در مقابل دلار بوسیله دولت کنترل می‌شود در حالی که در چند سال گذشته نرخ تورم داخلی چندین برابر تفاوت نرخ تبدیل ریال به ارز بوده‌است. کل کمکها و جوایز صادراتی کشور ما در بالاترین سطح از رقم ۲۰۰ میلیون دلار در سال فراتر نمی‌رود که این رقم کمتر از ۲٪ ارزش کل صادرات کالا و خدمات ایران را تشکیل می‌دهد؛ در حالی که نرخ تورم سالانه به طور میانگین ۷ برابر این رقم بوده است (بررسی حمایتها و مشوقهای صادراتی در ۱۲ کشور: ۳). چنانچه دولت بتواند نرخ تورم را کنترل کرده و کاهش دهد به راحتی می‌تواند با حذف یارانه‌های ممنوع و کمک به زیرساختهای صادراتی، صادرات غیر نفتی کشور را توسعه دهد. ولی اگر نرخ تورم داخلی زیاد باشد و دولت نرخ برابری ریال در مقابل دلار را کنترل کند، دولت ناگزیر است برای جبران بخشی از خسارات وارده به صادرکنندگان به آنها یارانه و جوایز صادراتی پرداخت کند. از آنجا که الحاق به سازمان تجارت جهانی مستلزم پذیرش تمامی موافقت‌نامه‌های آن سازمان از جمله موافقتنامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی است، لذا مقرراتی که حاوی اعطای یارانه‌های ممنوع است باید تعدیل و اصلاح شود.

یارانه‌ها و کمک‌هایی که منوط به عملکرد صادراتی است مثل پرداخت جوایز صادراتی، معافیت از مالیات‌های بر درآمد ناشی از صادرات، پرداخت کمک به حمل و نقل کالاهای صادراتی، پرداخت وام و تسهیلات ترجیحی به صادرکنندگان و ارائه تضمینها و بیمه‌ها با

نرخهای ترجیحی باید به نحوی هدفمند مورد تجدید نظر قرار گیرد که با الزامات سازمان تجارت جهانی هماهنگ شود. شاید بند (ب) ماده ۳۳ قانون برنامه چهارم توسعه که دولت را موظف می‌کند که در طول برنامه (۱۳۸۴-۱۳۸۸) "نسبت به هدفمندسازی و ساماندهی یارانه‌ها و جواز صادراتی در قالب حمایت‌های مستقیم و غیرمستقیم اقدام کند" ناظر به همین اصلاحات است. یارانه‌ها و کمک‌هایی که منوط به عملکرد صادراتی نیست و به طور کلی به تولیدکنندگان پرداخت می‌شود، یارانه خاص تلقی نشده و مشمول تعریف یارانه نیست. طبیعتاً، یارانه‌هایی که وابسته به عملکرد صادراتی نیست ولی به صنعت خاص یا گروهی معین از صنایع پرداخت می‌شود که آنها کالاهای خود را صادر می‌کنند؛ این نوع معافیتها نیز مشمول یارانه ممنوع هستند. برخی از یارانه‌ها و کمکها نیز هر چند جزء یارانه‌های قابل تعقیب بوده و ممکن است به اقدامات تلافی‌جویانه منجر شود؛ ولی وضع آن ممنوع نیست. در زمان مذاکرات جهت الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی، مذاکره کنندگان باید کوشش کنند که ایران بتواند از تسهیلات مندرج در ماده ۲۷ موافقتنامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی که برای کشورهای در حال توسعه مقرر شده برخوردار شود. نکته مهم که ممکن است در زمان الحاق ایران به سازمان بوسیله طرفهای مذاکره مطرح شود؛ حذف یارانه‌های انرژی است که امروزه تمامی صنایع از آن برخوردار هستند. در مذاکرات الحاق کشورهای عربستان و روسیه به سازمان تجارت جهانی، کشورهای مذاکره کننده تأکید دارند که یارانه‌های انرژی از جمله سوخت که در این کشورها پرداخت می‌شود حذف شود و این امر را نوعی پیش شرط برای پذیرش عضویت این کشورها قلمداد کرده‌اند؛ زیرا آنها اعتقاد دارند که اعطای یارانه عظیم انرژی در این کشورها به طور غیرمستقیم بر قیمت محصولات صادراتی و میزان صادرات کشورهای مزبور تأثیر داشته و به کاهش قیمت محصولات آنها در کشورهای واردکننده منجر شده و باعث رقابت غیرمنصفانه می‌شود. این مشکل ممکن است برای ایران نیز مطرح شود که خوشبختانه دولت در صدد است که با هدفمند کردن یارانه‌ها این مشکل را حل کند.

منابع و مأخذ

الف- فارسی

۱. آئین نامه تأمین مالی صادرات (کالا و خدمات) مصوب ۱۳۸۴/۷/۴ شورای پول و اعتبار.
۲. روزنامه رسمی، شماره های ۱۷۰۶۷، مورخ ۱۳۸۲/۷/۹، ۱۷۲۰۲، مورخ ۱۳۸۲/۲/۲۷، ۱۷۳۷۵، مورخ ۱۳۸۳/۷/۲۹، ۱۷۹۳۱، مورخ ۱۳۸۵، ۱۸۱۹۶۷/۲۷/۲۸ و ۱۸۵۹۰، مورخ ۱۳۸۷/۱۰/۳.
۳. سازمان توسعه صادرات ایران، بررسی حمایتها و مشوقهای صادراتی در ۱۲ کشور، قابل دسترسی در سایت: <http://fa.tpo.ir>
۴. شیروی، عبدالحسین، سازمان تجارت جهانی (گات): اهداف، مبانی و ساختار، مجله مجتمع آموزش عالی قم، زمستان ۱۳۷۸، شماره ۴.

۵. قانون تشویق صادرات و تولید مصوب بهمن ۱۳۳۳ با اصلاحات بعدی.
۶. قانون صندوق ضمانت صادرات مصوب ۱۳۵۲/۵/۹مجلس شورای ملی و اساسنامه صندوق مصوب ۱۳۷۶/۴/۲.
۷. قانون مالیات های مستقیم، اداره تقییح قوانین مجلس شورای اسلامی، تهران، ۱۳۸۱.
۸. مجموعه قوانین، مصوبات، آئین نامه ها و دستورالعمل ها، تهران، مرکز توسعه صادرات ایران، صادرات غیرنفتی، جلد پنجم، ۱۳۸۱.
۹. مرکز پژوهش های مجلس، گزارش درباره لایحه بودجه سال ۱۳۸۷ کل کشور (۵) بررسی یارانه ها، ۱۳۸۶.
۱۰. مقررات صادرات و واردات و جداول ضمیمه آن، تهران، شرکت چاپ و نشر بازرگانی وابسته به موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، ۱۳۸۴.

ب- خارجی

- 1-Ayala, Francisco A and Kevin P. Gallagher(2005), **Preserving Policy Space for Sustainable Development: The subsidies Agreement at the WTO**, International Institute for Sustainable Development.
- 2-Haghighi, Sanam S, **Dual Pricing of NGLs in Saudi Arabia and the Rules of the World Trade Organization on Subsidies**, avialvle at <http://www.mees.com/postedarticles/oped/v48n17-5OD02.htm>.
- 3-Jackson, John, , (2000) **Jurisprudence of GATT & the WTO**, Cambridge, Cambridge University Press.
- 4-Lodefalk, Magnus and Mark Storey, (2005) **Climate Measures and WTO Rules on Subsidies** Journal of World Trade 39 (1).
- 5-Matsushita, Mitsuo; Schoenbaum, Thomas J.;Mavroidis, Petros C.(2006) , **The WorldTradeOrganization:law,practiceandpolicy**,London,OxfordUniversityPress.
- 6-Pritchard, David and Alan MacPherson(2004), **Industrial Subsidies and Politics of World Trade**, The Industrial Geographer, 1(2).
- 7-Van den Bossche, Peter(2007), **TheLaw and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials**, London, Cambridge University Press.
- 8-Von Moltke, Konrad,(2003), **Negotiating Subsidy Reduction in the World Trade Organization**, Canada, International Institute for Sustainable Development.
- 9-WTO, **The Agreements Subsidies and Countervailing Measures: Overview**, available at: www.wto.org.